

Maarifə Hacıyeva
Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti(Azərbaycan)

DÜNYANI BƏSİRƏT GÖZÜ İLƏ GÖRƏN AŞIQ VEYSƏL

Açar sözlər: Aşiq Veysəl, saz, söz, könül, məhəbbət

XX əsr türk xalq poeziyasının böyük saz-söz sənətkarı Aşiq Veysəl 1894-cü ildə Sivasın Sarıkışla ilçəsinin Sırvalan kəndində anadan olmuşdur. Atasının adı Əhməd, anasının adı Gülzar, soyadı isə Şatıroğludur. Erkən yaşlarında anasını itirən Veysəl 7 yaşında çiçək xəstəliyinə tutulur. Bu xəstəlikdən sol gözü görmür, sağ gözünə isə yavaş-yavaş pərdə gəlir. Bir gün az-çox görən sağ gözünü bir ağacın budağı zədələyir və o, dünya işığından ömürlük məhrum olur.

Gənc yaşımda fələk vurdu başıma[†],
Aldırdı əlimdən iki gözümü.
Yenicə çatmışdım yeddi yaşıma,
Qeyb elədim baharımı, yazımı.

Üç yüz onda[‡] gəlmiş idim cahana,
Dünyanı görmədim mən qana-qana.
Qədər böylə imiş çiçək bəhanə,
Lövhü qələm qara yazmış yazımı.

Veysələm, dünyaya mən niyə gəldim?
Elə hey ağladım, nə zaman güldüm?
Qəlbə təsəllimi özümdə buldum,
Öz səbrimlə təskin etdim özümü.

Veysəlin əkinçiliklə məşğul olan atası sazı-sözü sevən bir insan imiş. Onun evinə el sənətkarları gəlirmiş. Əhməd kimi el aşıqlarının şeirlərini əzbər bilirmiş. Bu şeirləri oğluna da əzbərlətməyə, onu bu yolla ovundurmağa çalışır. Və günlərin birində oğluna saz alır. Bu saz onun həyatının ən böyük sirdaşına çevrilir. Beləliklə, kiçik Veysəl dərdi-sərini bu sehrli sazla bölüşdürür, bütün varlığı ilə ona bağlanır. O, Əli ağadan saz dərsi almağa başlayır. 1919-cu ildə Aşiq Veysəl 25 yaşında evlənir, lakin bu izdivac ona xoşbəxtlik gətirmir. Bir neçə il sonra həyat yoldaşı Əsma altı aylıq bir qız uşağını da onun üstünə atıb gedir.

Şeirlərinin birində aşiq bu etinasızlığı belə ifadə etmişdir:

Məmləkətə dastan oldum,
Qarım məni bəyənmədi.

[†] Məqalədəki şeirlər Aşiq Veysəlin Türkiyədə çap olunmuş "Deyişlər" (1944), "Sazımda səslər" (1950), "Dostlar məni xatırlasın" (1971) kitablarından götürülmüşdür.

[‡] 1894

Yardan oldum, dostdan oldum,
Yarım məni bəyənmədi.

Nə söyləsəm «dəli» dedi,
«Meyvə verməz çəli» dedi.
Açma mənə qolu dedi,
Sarım məni bəyənmədi.

Bir müddət sonra aşığı 2-ci dəfə evlənir və bu evlilikdən 2 oğlu, 1 qızı dünyaya gəlir. 1933-cü ildə Türkiyə Cümhuriyyətinin 10 illiyi münasibətilə aşığı Sivasdan Ankaraya piyada gələrək, Ankarada bir müddət qəhvəxanalarda sazı və şeiri ilə tanınmağa başladı.

1933-cü ildə onun şeirə, sənətə dərinədən bələd olan ziyalı Ahmet Kutsi Tecerlə tanışlığı həyatını bir növ dəyişdirir. Aşığın sonralar kənddə saz müəllimliyi etməsi, həyatına optimist əhval-ruhiyyə gətirir. Bu vaxta qədər yalnız el aşıqlarının şeirlərini oxuyan aşığı 1933-cü il 29 oktyabrda ilk şeirini yazır. Bu şeir Türkiyə Cümhuriyyətinin 10 illiyi münasibətilə söylədiyi «Atatürkdür Türkiyənin əhyası» şeiridir.

Onun ilk şeir kitabı olan «Deyişlər» 1944-cü ildə çap edilmişdir. Sonralar «Sazımda səslər» (1950), «Dostlar məni xatırlasın» (1971) adlı kitabları nəşr olunur. Hələ sağlığında (1963-cü ildə) onun haqqında «Aşığı Veysəlin həyatı və şeirləri» adlı kitab da yazılır.

1965-ci ildə Türkiyə Böyük Millət Məjlisi Aşığı Veysələ «Ana dilinə və Milli Birliyə etdiyi xidmətlərinə görə» özəl bir qanunla maaş kəsir.

Aşığı Veysəlin tədqiqatçılarının yazdığına görə, ömrünün sonlarına doğru həkimlər onun gözlərində cərrahi əməliyyat aparmaq istəmişlər. Aşığı Veysəl «Mən qəlbimin evində bütün qurğu-büsatı yerli-yerində olan möhtəşəm bir dünya yaratmışam. Gözümü açsanız, qorxuram o gözəl dünyadan əsər-ələmət görməyəm. İstəmirəm, öz dünyamla məni baş-başa buraxın» - demişdi. Aşığı həmin düşüncəsini aşağıdakı şeirində də ifadə etmişdir.

Bir kiçik dünyam var içimdə mənim,
Möhnətim, ziynətim mənə kafidir.
Baxanlar dar görür, genişdir mənə,
Söhbətim, ülfətim mənə kafidir.

Artıq cəmiyyətin diqqət mərkəzində olan aşığın oxuduğu havalar sağlığında plastinkaya yazıldı, həyatı haqqında film də çəkildi.

Aşığı 21 mart 1973-cü ildə doğulduğu Sıvralan kəndində vəfat etmişdir. Məzarı və ev muzeyi həmin kənddədir. Türkiyədə hər il Aşığı Veysəli anma törəni keçirilir.

Gənc yaşlarında türk aşıqlarının şeirlərindən əzbər söyləyərək ad qazanan Aşığı Veysəl ilk şeirini 29 oktyabr 1933-cü ildə Türkiyə Cümhuriyyətinin 10 ili münasibətilə yazmışdır. «Atatürkdür Türkiyənin əhyası» misrası ilə başlanan bu şeirlə aşığı Türkiyə Cümhuriyyətinin 10 ili münasibətilə Sıvazdan Ankaraya qədər xalqla birlikdə piyada getmiş, şeiri Ankarada söyləmiş, ondan sonra daha məşhurlaşmış, yeni şeirlər yazmışdır.

1938-ci ildə «Atatürkün ölümünə» adlı şeirində də Atatürkün ölümünün böyük bir itki olduğunu, onun Türkiyə üçün etdiyi böyük işləri dilə gətirmiş bu böyük insanın ölümünə dünyanın matəm tutduğunu ifadə etmişdir:

Ağlamayım Atatürkə,
Bütün dünya qan ağladı.
Süleyman olmuşdu mülkə,
Gəldi əcəl, can ağladı.

...Zənn etmə ağlayan gülməz,
Aslan yatağı boş qalmaz.
Yalnız gedən bir də gəlməz,
Hər gələn insan ağladı.

7 yaşından dünya işığına həsrət qalan Aşıq Veysəlin daxili aləmi heyrət ediləcək dərəcədə zəngin və rəngarəng olmuşdur. Bir söhbətində «Gözlərimin işığını itirməsəydim saza və şeirə bu qədər həvəsim ola biləcəyini düşünürəm» - demişdir.

Gözləri görməsə də aşiq aydın və işıqlı bir könül dünyasının içindən dünyaya baxmışdır. Aşıq Veysəl təbiətdə və cəmiyyətdə olan gerçəkləri bu könül dünyasında sanki birər-birər görmüş və «gördükləri» bu «tapmacaları» bütün gözəllikləri ilə şeirə gətirmişdi.

Dürlü-dürlü irənglərə boyanmış,
Yaşıl yarpağıyla döşəli dağlar.
Geyinmiş, qurşanmış gəlin misallı,
Gülümsər üzünə nəşəli dağlar.

Təbiətə və onun gözəlliklərinə ən ülvi münasibəti onun «İnləyər», «Meşə», «Ağaclar», «Adalar», «Dağlar», «Yaz səhəri», «Oyanış», «Səhərlər oyanar gülün zarından», «Bəsərək dağı», «Qara torpaq» kimi şeirlərində görmək olar.

Təbiəti fəhmlə duyan Aşıq Veysəl şeirlərinin birində çiçəklərin dili ilə onların gözəlliyini və təbiətdən olan «narazılığı»nı ifadə edir, təbiətin gözəlliyini gözləri ilə görən şairlər qədər çiçəklərin səsinə duyur, çiçəklərlə söhbətləşir:

«...Sümbül der ki,mən əlayam,
Yigit başına bəlayam».
Məndən əla çiçək varmı?

Lalə isə boynu əyri olduğundan şikayətçidir:

Lalə der ki, be hey Tanrı,
Mənim boynum nədər əyri?
Yardan ayrı düşdüm qayrı,
Məndən əla çiçək varmı?

Təbiəti bütün qurğu-büsəti ilə iç dünyasında yaşadan Aşıq Veysəlin «Səs verir» adlı şeirində təbiətin nizamında sanki təbiətin hər bir varlığı digərini dinləyir, biri o birinin sədasına səs verir:

Səhərdə açılır güllərin xası,
Sarı çiçək yaylaların libası.
Yarpaq səsi, qavul səsi, su səsi,
Sellər səda verir, çağlar səs verir.

Aşıq Veysəl «Qara torpaq» şeiri ilə türk xalq ədəbiyyatında «torpaq şairi» kimi qiymətləndirilib. Türkiyənin Avropadakı İnsan Haqları Komissiyasının hakimi professor Kamal Fikrət Arık 1965-ci ildə Londondan xəstəxanadan Aşıq Veysələ məktubunda belə yazırdı: «Fəqət bil ki, sən bu yalnız, qaranlıq xəstəxana odalarında məni səsirlə, deyişlərlə ümidləndirirsən. Səndə yurdumun havasını, yelini, ümidini, gücünü tapıram. Çıl-çılpaq, boz dağlar, boş odalar, kasıb kəndlərinin iç zənginliyini, əxlaq üstünlüyünü, bütün çarəsizliklərlə savaşıaraq yaşama əzmini – sən bütün bunları «Qara torpaq»da nə ustalıqla, nə üzədən anlatdın».

Təbiətin ən böyük möcüzələrindən olan torpaq Aşıq Veysələ görə, ən sadıq dost, ən vəfalı gözəl, ən bərəkətli parça, insanlara Haqdan verilmiş comərdliyə sahib gizli xəzinədir. İnsanların yaralarına məlhəm olan, onların bütün ehtiyaclarını qarşılayan, ona bütün maddi nemətləri verən, yeri gələndə qüsurlarını gizlədərək onu sədaqətlə bağrına basan da qara torpaqdır:

... Qoyun verdi, quzu verdi, süd verdi,
Yemək verdi, çörək verdi, ət verdi.
Qazma ilə döyməyincə qıt verdi,
Mənim sadıq yarım qara torpaqdı.

... Qarnın yardım qazmayınan, belinən,
Üzün yırtmış dırnağınan, əlinən.
Yenə məni qarşıladı gülünən,
Mənim sadıq yarım qara torpaqdı.

... Havaya baxarsam – hava alaram,
Torpağa baxarsam – dua alaram.
Torpaqdan ayrılısam, harda qalaram?
Mənim sadıq yarım qara torpaqdı.

... Bütün qüsurlarımı torpaq gizləyir,
Məlhəm qılıb yaralarımı düzləyir.
Qolun açmış yollarımı gözləyir,
Mənim sadıq yarım qara torpaqdı.

Aşıq Veysəl qan-qada saçan müharibələrə qarşı olmuş, insanları sülhə, əmin-amanlığa çağıran şeirlər yazmışdır. O, İkinci Dünya müharibəsinin dəhşətlərini fəhmlə hiss edir, müharibənin dünyanın məcrasını dəyişdiyinə qarşı etirazını bildirən şeirlər yazırdı:

Ey dünya, kimsəyə yar olman, yürü,
Gedənlər gediyor, gəlmiyor geri.
Göylərdə bəklərdik yağmuru, qarı,
İndi göydən yerə atəş eniyor.

Aşıq Veysəlin poeziyasında möhtac insanlara yardım etmək, oxumağa ehtiyacı olan gənclərin təhsil almasına çalışmaq kimi xeyirxah işlərə qoşulmaq kimi humanist fikirlər mövcuddur:

Dəstəklə fağırı, oxut yetimi,
Bu xeyirlər dinimizə kötümü?

Aşıq Veysəl poeziyasında məhəbbət mövzusunda söylənmiş poetik nümunələr çoxdur. «Əgər görsə idim, göz ilə səni», «Ala gözlü xalı dilbər», «Neylərəm», «Xəyal mənə yaxın, yar mənə uzaq», «Sənin yolunda», «Bu məndəki eşq olmasa», «Sən olmasan», «Mənim», «Olammadım» kimi şeirləri onun məhəbbət dünyasının bir gülüstanıdır. Aşıq bu şeirlərində məhəbbəti özünə xas meyar, bir başqa incəlik, özəllik və duyğu ilə dilə gətirir:

Gözəlliyin on para etməz,
Bu məndəki eşq olmasa.
Əylənəcək yer bulaman,
Könlümdəki köşk olmasa.

Gözəl üzün görülməzdi,
Məndə bu eşq dirilməzdi.
Gülə qiymət verilməzdi,
Aşıq və məşuq olmasa.

Səndən aldım bu fəryadı,
Bu imiş dünyanın dadı.
Anılmazdı Veysəl adı,
O sənə aşiq olmasa.

Aşıq Veysəl də görən, danışan, vüsala yetmək istəyən bütün aşıqlərə bənzəyir:

Əlindən bir badə içdim,
Dürlü-dürlü dərdə düşdüm.
Cümlə varlığımdan keçdim,
Sənin yolunda-yolunda.

Sənə uzanan əl oldum,
Gah aqıl, gah dəli oldum.
Acizanə Veysəl oldum,
Sənin yolunda-yolunda.

Aşığın gözü görməsə də insan oğlunda yaşayan təmiz bəşəri duyğuları bütün təlatümü, əzabı və çətinliyi ilə yaşayır:

...Quş olsan da qurtulmazdın əlimdən,
Əgər görsə idim göz ilə səni.

Aşığın könlü onun qaranlıq dünyası üzərində qələbə çalır. Gözələ tamaşa üçün gözüne deyil, sazının telinə vurub könlünə müraciət edir:

Dəli könül, nə gəzirsən,
Gəzə-gəzə yorulmanmı?

Aşıq Veysəlin şeirlərində könül insanın ən böyük sarayıdır. Bu sarayın min bir qapısı var. Bu qapılar hər zaman açılmaz və çağrılmayanlar bu sarayda gəzə bilməz. Ona görə də Aşıq könlünə nəsihət etməyə, könlünü ovundurmağa başlayır.

Könül, sənə nəsihətim,
Çağrılmazsan varma, könül.
Səni sevməzsə bir gözəl,
Bağlanıb da durma, könül.

Aşıq Veysəlin şeirləri Türk dilinin şəhd-şəkərini özündə əks etdirən canlı xalq dilində yazılmışdır. Canlı danışq dilinin hər cür poetik imkanları onun misralarına süzülüb gəlmişdir:

Məni xor görmə qardaşım,
Sən altunsan, mən tuncmuyam?!
Eyni vardan var olmuşuq,
Sən gümüşsən, mən sacmıyam?!
Nə var isə səndə, məndə,
Eyni varlıq bir bədəndə.
Yarın məzara gedəndə,
Sən toxsan da, mən acmıyam?!

və ya

Söylər Veysəl dediyindən vaz keçməz,
Bulanıq çeşmədən kimsə su içməz.
Qanadı olmasa, quşlar da uçmaz,
Hamımız bir yurdun övladlarıyıq.

...Tülkü kölgəsində Aslan gizlənməz,
İgidin kölgəsi özündən olar.

Səni görsəm qırılmazmı,
Dillərimin bağı mənim?!

Məlumdur ki, tarixin ən qədim dövrlərindən dünyanın bir sıra əraziləri kimi Anadolu coğrafiyası da bir çox zəlzələlərə məruz qalmışdır. 1939-cu ildə Ərzincanda baş verən və 32 min insanın həyatını itirdiyi bu zəlzələ Aşıq Veysəlin də yaradıcılığında iz buraxmış, «Ərzincan» adlı şeirində bu zəlzələnin ağrı-acısını dilə gətirmişdir:

Sam dəymiş də bağlar tökmüş xəzəli,
Hanı xarab olmuş Keşan, Ərzincan.
Neçə igidləri, neçə gözəli,
Fələyin toruna düşən Ərzincan.

Bahar gəlir güllər açmaz bağında,
Kainat uykuda hər yatağında.
Bir səhər vaxtında, uyku çağında,
Fəryadı dağlardan aşan Ərzincan.

Onun şeirlərində taledən şikayət motivləri də çox güclüdür. Hər nə qədər özü üçün yaratdığı bir kiçik dünyasından razı olsa da, taleyin yazısına etirazını, şikayətini «fələk məni qəmlə doyurdu» şəklində ifadə edir:

Zalım fələk məni qəmlə doyurdu,
Dost-aşnadan, nazlı yardan ayırdı.

Aşıq fələyin qeyri-bərabər bölgüsünə də etiraz edərək:

Kiminə at verib etdirər gəzər,
Kiminə eş verib coşdurar gəzər.
Kiminə mal verib, qoşdurar gəzər,
Sanki məni zəngin etmək zor kimi.

Bir qisminə yayla vermiş, köy vermiş.
Bir qisminə böyük-böyük pay vermiş.
Sevdiyinə gözəllikdə boy vermiş,
Al yanaqlar şölə verir nur kimi.

Birinin ağı yox, dəli-divanə,
Bir qismi möhtacdır acı soğana.
Bir qismini zəngin etmiş yan-yana,
Kimisinin qəlbi yanır qor kimi.

Kiminə saz vermiş çalar, əylənər,
Kimi zövq içində gülər, əylənər.
Veysəl göz yaşını silər, əylənər,
Yetər daha yumma gözün kor kimi.

Aşıq Veysəl Məmməd Aslanın təbiri ilə desək «Türk xalq şeirinin indilik sonuncu azman sənətkarıdır». Onun şeirlərində vətəndaşlıq düşüncələri, türkçülük ideyaları çox yüksəkdir. Vətən torpağı uğrunda şəhidliyi ən yüksək zirvə bilən Aşıq Veysəl:

İstərdim dünyada düşmənlə savaşı,
Millətimə qurban gedəydi bu baş.
Nəsibim deyilmiş şəhidlik, qardaş,
İmanım, niyyətim mənə kafidir.

Türk olduğu, türk adını daşdığı üçün «Türk adı babamdan mənə mirasdır» - deyən aşıq bu adı dünyanın səltənətinə belə dəyişmədiyini, vətənin, millətin ona ən böyük miras olduğunu iftixarla dilə gətirir:

İstəməm dünyanın səltənətini,
Süslü geyimini, ərəb atını.
Bilirsən türklüyün var qiymətini,
Vətənim, millətim mənə mirasdır.

«Türkük, türkü çağırınız» şeiri də eyni duyğu və düşüncə ilə yazılmışdır:

Dünya dolsa şarkı ilə,
Türküz, türkü çağırınız.
Yola getmək korkuyulan,
Türküz, türkü çağırınız.

Su başında, sulaqlarda,
Türkün səsi qulaqlarda.
Beşiklərdə, bələklərdə,
Türküz, türkü çağırınız.

İman sahibi olan Aşiq Veysəlin aşağıdakı anlamlı misraları da çox diqqətəlayiqdir:

... Yezit nədir, nə qızılbaş,
Deyilmirik biz bir qardaş?
Bizi yaxar bizim atəş,
Söndürməkdir tək çarəsi.

Başqa bir şeirində isə:

Bu aləmi yaradan bir,
Odur külli şeyə qadir.
Alevi, sünnilik nədir?
Mənfəətdir varvarası- demişdir.

Milli birlik, bərabərliyi ən böyük amalı bilən aşiq «Hamımız bir yurdun övladlarıyıq» deyər türklərin arasında çaxnaşma salmaq istəyənlərin yanlış yolda olduğunu ifadə edir:

... Birləşirik bir bayrağın altında,
Biz türklərin ikilik yox zatında.
Yanıb tutuşuruq doğma vətəndə,
Hamımız bu yurdun övladlarıyıq.

Göründüyü kimi, «dünyanı görmədim mən qana-qana» deyən aşiq onu bəsirət gözü ilə görmüş, qəlbində bütün qurğu büsəti yerli-yerində olan bir kiçik dünya yaratmışdır.

**Маарифа Гаджиева
АГЭУ(Азербайджан)**

АШУГ ВЕЙСАЛ, ВИДЯЩИЙ МИР ВООЧИЮ

РЕЗЮМЕ

В статье говорится о жизни и творчестве выдающегося турецкого творца Ашуга Вейсала Шатыроглу. Будучи слепым, он своим внутренним миром внес вклад в искусство саза и слова и сумел завоевать сердца поклонников его творчества. Также здесь изучаются стихи ашуга с нескольких позиций.

Ключевые слова: Ашуг Вейсал, саз, слово, душа, любовь

**Maarifa Hajiyeva
Azerbaijan State Economic University(Azerbaijan)**

ASHUG VEYSAL, THE SEEING WORLD PERSONALLY

SUMMARY

In the article has spoken about a life and creativity of outstanding Turkish creator Ashug Veysal Shatyroglu. Being blind, he with the private world has brought the contribution to art of saz and words and has managed to win hearts of admirers of its creativity. In addition, here are studied verses of ashug from several positions.

Keywords: Ashug Veysal, saz, a word, soul, love